

Powstanie Chmielnickiego

- [Wprowadzenie](#)
- [Przeczytaj](#)
- [Mapa interaktywna](#)
- [Film + Sprawdź się](#)
- [Dla nauczyciela](#)

Bibliografia:

- Źródło: *Fragmenty ugody z Kozakami*, [w:] *Historia. Teksty źródłowe*, red. S. Sierpowski, Warszawa 1998, s. 108–109.
- Źródło: *Fragmenty ugody zborowskiej z 1649 r.*, [w:] Tomasz Bohun, Dariusz Milewski, *Wojny polsko-kozackie*, Warszawa 2019, s. 137–138.

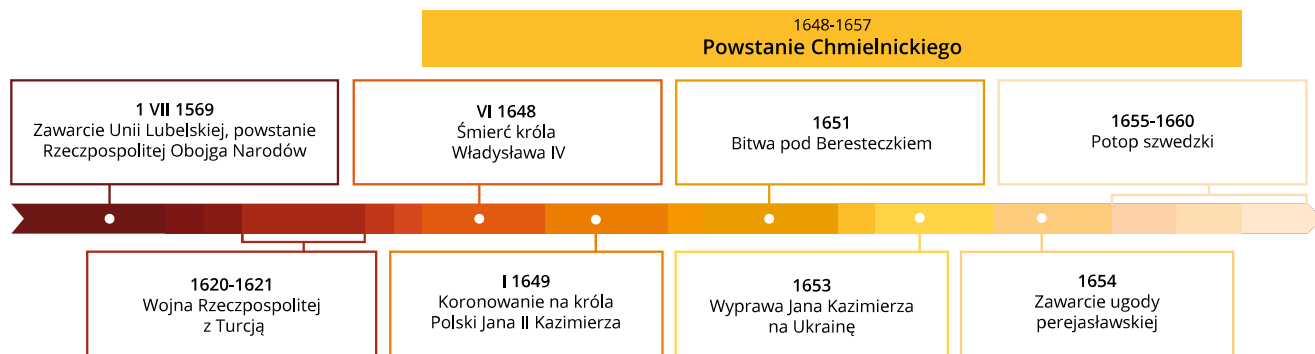
Powstanie Chmielnickiego

Obóz Zaporozców.

Źródło: Józef Brandt, ok. 1880, domena publiczna.

W XVII w. Rzeczpospolita musiała się zmierzyć z poważnym konfliktem wewnętrznym, który w połowie tego stulecia zamienił się w regularną i kilkuletnią wojnę – z powstaniem kozackim pod wodzą hetmana Bohdana Chmielnickiego. Kozacy, dotychczasowi sojusznicy, wspierający wcześniej państwo polskie w licznych zbrojnych interwencjach, teraz stali się groźnym przeciwnikiem.

A płaszczyzn do wzajemnych oskarżeń było wiele, przede wszystkim chodziło o łamanie gwarantowanych Kozakom przez polskich władców swobód i praw. Szlachta Rzeczypospolitej próbowała rozciągnąć na Kozaków swoją władzę i zrównać ich z chłopstwem. Polskie władze dążyły z kolei do ograniczania liczby Kozaków rejestrowych, którzy byli zwolnieni z ponoszenia ciężarów na rzecz państwa oraz spod nadzoru królewskich urzędników, a którym za służbę trzeba było wypłacać żołd. Gdy na początku XVII w. doszło do konfliktu między Kościołem unickim a Cerkwią prawosławną, Kozacy poparli tę drugą i zostali jej obrońcami. Do tego czuli się ignorowani przez Rzeczpospolitą, niereagującą zwykle na zgłaszane przez nich skargi na polskich urzędników i magnatów.

Źródło: Contentplus.sp. z o.o., licencja: CC BY-SA 3.0.

Twoje cele

- Wyjaśnisz, w jaki sposób królewskie plany wojny z Turcją spowodowały wybuch kozackiego powstania skierowanego przeciw Rzeczypospolitej.
- Ocenisz skutki przegranej przez Polaków bitwy pod Piławcami.
- Przeanalizujesz ugody zawierane przez Kozaków z Rzecząpospolitą oraz Rosją.
- Wymienisz najważniejsze bitwy powstania Chmielnickiego.

Przeczytaj

Wybuch powstania

Na czele niezadowolonych stanął Bohdan Chmielnicki, dotąd „stateczny” [Kozak](#) rejestrowy. Z początkiem 1648 r. zbiegł on na Sicz z obawy przed zemstą osobistych wrogów, którzy oskarżyli go o organizowanie łupieżczej wyprawy, zapewne nie wiedząc, że nie była to jedynie jego osobista inicjatywa. Do buntu nie przyłączyli się Kozacy rejestrowi, gotowi doń byli za to [Niżowcy](#) „swawolni”; pomoc obiecali też Tatarzy krymscy, z niepokojem obserwujący polskie plany ataku na Krym.

Z opóźnieniem wyruszył przeciw buntownikom hetman wielki koronny Mikołaj Potocki. Nie dość, że w najmniej spodziewanym momencie zdradzili go „stateczni”, którym ufał, to jeszcze podzielił on swoje szczupłe liczebnie wojsko. W konsekwencji siły polskie zostały rozbite najpierw nad Żółtymi Wodami (29 kwietnia - 16 maja), potem zaś pod Korsuniem (26 maja), a Potocki wraz z hetmanem polnym koronnym Marcinem Kalinowskim dostali się do niewoli tatarskiej.

W czerwcu 1648 r. zmarł Władysław IV Waza. O tron ubiegali się jego młodsi przyrodni bracia: Jan Kazimierz i Karol Ferdynand. Tymczasem powstanie rozlało się na całą Ukrainę, a jedyną zorganizowaną siłą zbrojną, której udało się stamtąd wydostać, były oddziały księcia Jeremiego Wiśniowieckiego. Oprócz szlachty powstańcy masowo mordowali Żydów, którzy byli dzierżawcami części majątków magnackich, karczem i młynów.

Zaporożcy piszący list do sułtana tureckiego na obrazie pędzla rosyjskiego malarza Ilji Riepina z 1891 r. Wielokrotnie reprodukowane dzieło przyczyniło się do powstania dość dwuznacznego wyobrażenia

o Kozakach. Wojowniczy, kochający wolność, ale zarazem anarchiczni, mieli oni jakoby zostać ucywilizowani dopiero przez Rosję w XVIII w.

Przyjrzyj się obrazowi i podaj przedstawione na nim przez malarza negatywne cechy Kozaków.

Źródło: Ilia Repin, olej na płótnie, 358 × 203 cm, Muzeum Rosyjskie w Sankt Petersburgu, Wikimedia Commons, domena publiczna.

Podczas gdy w Rzeczypospolitej szykowano się do [elekcji](#), Chmielnicki ruszył na zachód. We wrześniu 1648 r. pod Piławcami drogę zagrodziły mu świeżo zaciągnięte oddziały wojska koronnego pod wodzą wybranych przez sejm nieudolnych [regimentarzy](#). Polacy zbiegli z pola walki po tym jak rozeszła się informacja o zbliżaniu się Tatarów. Na wieść o klęsce wojsk koronnych skapitulowała również twierdza Kudak. Przegrana pod Piławcami miała wielkie znaczenie psychologiczne, uświadomiła bowiem obu stronom, że Rzeczpospolita jest znacznie słabsza niż sądzono. Buntownicy podeszli pod Lwów, a następnie pod Zamość.

Ciekawostka

Dramatyczna elekcja – 1648 r.

Jan Kazimierz Waza, nie widząc dla siebie przyszłości w Rzeczypospolitej, zaciągnął się jako pułkownik do armii cesarskiej. W 1638 r. w drodze do Hiszpanii, gdzie miał objąć stanowisko admirała i wicekróla Portugalii, został uwięziony z rozkazu kardynała Richelieu (na prawie 2 lata). Dla Francji miała to być gwarancja, że król Polski nie przystąpi do [wojny trzydziestoletniej](#) po stronie Habsburgów. Później, będąc we Włoszech, Jan Kazimierz wstąpił do [jezuitów](#), ale po dwóch latach opuścił zakon, brat wyjednał mu bowiem kapelusze kardynalski. Wkrótce jednak zrzekł się tej godności i począł myśleć o małżeństwie. Wiadomość o śmierci Władysława IV skłoniła Jana Kazimierza, by stanąć do elekcji.

Jego młodszy brat, Karol Ferdynand Waza, jako sześciolatek zostało przeznaczone do stanu duchownego.

W wieku 12 lat, nie mając święceń

kapłańskich, został biskupem wrocławskim, później objął dodatkowo biskupstwo płockie.

Jan II Kazimierz (1609–1672), portret reprezentacyjny pędzla Daniela Schultza z ok. 1653 r. Dwa lata po ukończeniu obraz został zrabowany przez Szwedów. Król ubrany w karmazynowy żupan stoi w pozie typowej dla wizerunków dumnych Sarmatów.

Źródło: Daniel Schultz, olej na płótnie, 210 × 154 cm, Muzeum Narodowe w Sztokholmie, Wikipedia.org, domena publiczna.

Aż do 1648 r. nie angażował się w politykę, za to sprawnie zarządzał dobrami swych diecezji.

Karol Ferdynand Waza (1613–1655), portret pędzla Daniela Schultza z ok. 1650 r. Biskup wrocławski i płocki nigdy nie przyjął święceń kapłańskich. Aż do śmierci administrował swymi diecezjami, a funkcje duchowne wypełniali zań biskupi pomocniczy.

Źródło: Daniel Schultz, olej na płótnie, Muzeum w Nysie, Wikipedia.org, domena publiczna.

Karol Ferdynand za własne pieniądze wystawił pułk przeciw Kozakom, czym zapewnił sobie poparcie magnatów dążących do walnej rozprawy z powstaniem, takich jak Jeremi Wiśniowiecki. Jana Kazimierza poparła część magnaterii z głównym doradcą zmarłego króla, kanclerzem Jerzym Ossolińskim, na czele. Krótco przed elekcją Karol Ferdynand wycofał swą kandydaturę. Na króla wybrano więc starszego z braci i w styczniu 1649 r. został on koronowany w katedrze wawelskiej jako Jan II Kazimierz. Uzyskawszy **dyspensę** papieską, władca ożenił się z wdową po swym poprzedniku, energiczną Ludwiką Marią Gonzagą, która zdobyła nań duży wpływ w sprawach politycznych.

W stronę ugody

Objęcie władzy w Polsce przez Jana II Kazimierza otworzyło możliwość porozumienia z Chmielnickim, za czym optował kanclerz Jerzy Ossoliński, który chciał skierować Kozaków przeciw Tatarom i Turkom. W rokowaniach pośredniczył

Portret Bohdana Chmielnickiego. Wskaż element sugerujący jego pozycję wojskową.

Źródło: Wilhelm Hondius, 1651, Wikimedia Commons, domena publiczna.

jedyny senator wyznania prawosławnego, Adam Kisiel, ale szybko okazało się, że były one tylko grą na czas ze strony przywódcy powstania.

Z nadejściem wiosny 1649 r. walki wybuchły ponownie. Kulminacyjnymi punktami kampanii było półtoramiesięczne oblężenie Zbaraża. Idące z odsieczą wojska królewskie zostały otoczone pod Zborowem. Od całkowitej klęski uratował je talent negocjacyjny Ossolińskiego oraz Tatarzy, którzy nie chcąc doprowadzić do ostatecznego pognębnienia Rzeczypospolitej, ustąpili z pola w zamian za okup. Chmielnicki musiał zawrzeć **ugodę**, na mocy której **rejestr kozacki** podniesiono do 40 tys., przywrócono **Niżowcom** dawne swobody i oddano im starostwa w województwach kijowskim, bractawskim i czernihowskim.

“ Fragmenty ugody zborowskiej z 1649 r.

Przy wszelakich dawnych wolnościach Jego Królewska Mość wojsko swoje zaporoskie zachowuje, według dawnych przywilejów i na to przywilej swój zarazem wydaje. Liczbę wojska chcąc wygodzić poddanych swoich prośbie i przychęcić ich do usług swoich i Rzeczypospolitej pozwala mieć Jego Królewska Mość 40 tys. wojska zaporoskiego [...]. Szlachcie tak religii greckiej, jako i rzymskiej, którzy podczas tego zamieszania jakimkolwiek sposobem bawili się przy wojsku zaporoskim, Jego Królewska Mość [...] to wszystko przebacza [...]. I jeżeliby cokolwiek pod którym uproszono tak z dóbr dziedzicznych, jako i lennych, albo którego infamowano, ponieważ to wszystko działo się w teraźniejszym zamieszaniu, ma być sejmową konstytucją zniesione. Wojsko koronne, gdzie Kozacy z rejestrowego sporządzenia będą, w tych miastach stanowisk swych nie mają mieć. Żydzi dzierżawcami, arendarzami ani mieszkańcami nie mają być w miastach ukraiennych, gdzie Kozacy swoje pułki mają. [...] urzędy

wszelkie w województwie kijowskim, braclawskim, czernihowskim Jego Królewska Mość rozdawać obywatelom stanu szlacheckiego religii greckiej, według dawnych praw, obiecuje. [...]

Jan Kazimierz Rex

Źródło: *Fragmenty ugody zborowskiej z 1649 r.*, [w:] Tomasz Bohun, Dariusz Milewski, *Wojny polsko-kozackie*, Warszawa 2019, s. 137–138.

Śmierć Ossolińskiego w 1650 r. i objęcie najwyższych godności w państwie przez zwolenników „wojny do upadłego” doprowadziły do jej wznowienia. Zwycięstwo polskie w trzydniowej bitwie pod Beresteczkiem w czerwcu 1651 r. spowodowało rewizję ugody zborowskiej na niekorzyść Kozaków. Mając na uwadze własne cele dynastyczne, Chmielnicki zaatakował Mołdawię. Aby pokrzyżować te plany, w 1652 r. hetman Kalinowski wydał Kozakom i Tatarom bitwę pod Batochem, lecz zakończyła się ona dlań klęską. Chmielnicki wykupił polskich jeńców z rąk tatarskich, by ich wymordować i w ten sposób pozbawić Rzeczpospolitą doświadczonych oficerów. Odwetowa wyprawa Jana Kazimierza na Ukrainę w 1653 r. zakończyła się nierozstrzygniętą bitwą pod Żwańcem, po której obie strony zgodziły się na powrót do warunków ugody zborowskiej.

Moskwa włącza się do konfliktu

Tymczasem Chmielnicki zwrócił się do Moskwy, biernie dotąd obserwującej walki polsko-kozackie. W 1654 r. w Perejasławiu nad Dnieprem Kozacy zawarli **unię** z Moskwą. Postanowiono, że Ukraina wejdzie w skład państwa moskiewskiego, które zachowa swobody kozackie, Chmielnicki zaś wyrzeknie się prowadzenia własnej polityki zagranicznej. Ugoda perejasławska zwiastowała rychłe przystąpienie Moskwy do wojny. W tej sytuacji obawiający się klęski Rzeczypospolitej Tatarzy przeszli do obozu polskiego. Mimo to państwo moskiewskie wkroczyło na Litwę, zajmując Wilno i gromiąc wojska hetmana litewskiego Janusza Radziwiłła. Rozpoczęły się rabunki i mordy. Najeźdźcy szczególnie bezwzględnie obchodzili się z Żydami, a także z **unitami**, których zmuszali do przejścia na prawosławie. Opornych palono żywcem lub topiono. Rzeczpospolita znalazła się na krawędzi klęski.

Film dostępny pod adresem <https://zpe.gov.pl/a/D1Hk7sVp7>

Film na temat powstania chmielnickiego.

Słownik

(łac. *dispensatio* od *dispensare* – zwalniać, wybaczać) w Kościele katolickim zwolnienie od przepisów prawa kościelnego, w szczególności wydawana przy okazji zawierania małżeństw między krewnymi

elekcja

(z łac. *electio* – wybór) wybór przez głosowanie na wysokie stanowisko lub urząd; daw. wybór króla głosami szlachty

jezuici

członkowie Towarzystwa Jezusowego (łac. *Societas Iesu*), męskiego papieskiego zakonu apostolskiego założonego przez Ignacego Loyolę; cechą charakterystyczną jego charyzmatu jest dyspozycyjność do służenia papieżowi we wszelkich możliwych dziedzinach, a zwłaszcza w zadaniach najtrudniejszych

Kozacy

grupa ludności w XV-XVII w. w Rzeczypospolitej i w XVI-XVIII w. w państwie moskiewskim, która uformowała się z chłopów, plebsu miejskiego i drobnej szlachty; zbiegli nad dolny Dniepr (tereny ukraińskie, kresowe)

Niżowcy

Kozacy zamieszkujący Niż, czyli dolny odcinek Dniepru; inne określenie: Zaporozcy

rejestr kozacki

spis Kozaków zaciągniętych na służbę Rzeczypospolitej, objętych przywilejami, którym wypłacano żołd

regimentarz

(z łac. *regimentum* – kierownictwo, od *regere* – kierować, rządzić) w XVII i XVIII w. w Rzeczypospolitej był to dowódca większej grupy wojsk lub zastępca hetmana

„stateczni”

grupa Kozaków nastawionych lojalistycznie wobec Rzeczypospolitej w pierwszej połowie XVII w.

ugoda perejaśławska

umowa z 18 stycznia 1654 r., zawarta w Perejaśławiu pomiędzy Hetmanatem i Bohdanem Chmielnickim, a Wasylem Buturlinem w imieniu cara Aleksego I; na jej mocy Ukraina została poddana władzy cara Rosji

ugoda zborowska

umowa zawarta 17 sierpnia 1649 r. po bitwie pod Zborowem, pomiędzy Kozakami a Rzeczypospolitą

unici

(z łac. *unitus* – zjednoczony, od *unire* – połączyć, zjednoczyć) tu w znaczeniu tych wyznawców prawosławia, którzy po unii brzeskiej (1596 r.) i połączeniu w Rzeczypospolitej Kościołów prawosławnego z rzymskokatolickim przeszli na to ostatnie wyznanie, zachowując jednak obrządek wschodni

wojna trzydziestoletnia

wojny toczone w latach 1618–1648 między państwami katolickimi a obozem protestanckim, rozpoczęte powstaniem w Czechach (defenestracja praska) i zakończone pokojem westfalskim

Słowa kluczowe

Kozacy, powstanie Chmielnickiego, ugoda perejaśławska, Rzeczpospolita Obojga Narodów, polityka wewnętrzna Rzeczypospolitej Obojga Narodów

Bibliografia

W. Serczyk, *Historia Ukrainy*, Wrocław 2001.

W. Serczyk, *Na płonącej Ukrainie. Dzieje Kozaczyzny 1648–1651*, Warszawa 1998.

T. Bohun, D. Milewski, *Wojny polsko-kozackie*, Warszawa 2009.

Mapa interaktywna

Polecenie 1

Zapoznaj się z mapą interaktywną, a następnie wykonaj polecenia.

Źródło: Englishsquare.pl sp. z o.o., licencja: CC BY-SA 3.0.

Polecenie 2

Wymień przynajmniej trzy nazwy miast na terenie Wielkiego Księstwa Litewskiego, które znalazły się na obszarach objętych powstaniem Chmielnickiego.

Twoja odpowiedź

Polecenie 3

Zapoznaj się z mapą, a następnie uporządkuj chronologicznie bitwy powstania Chmielnickiego wymienione w tabeli. Przy najwcześniejszej wstaw cyfrę 1, przy późniejszych kolejno: 2, 3, 4.

Bitwa	Cyfra
Bitwa pod Korsuniem	
Bitwa nad Żółtymi Wodami	
Bitwa pod Zbarażem	
Bitwa pod Piławcami	

Polecenie 4

Wciel się w rolę neutralnego dziennikarza relacjonującego wydarzenia powstania Chmielnickiego i korzystając z informacji z mapy i tekstów źródłowych, sformułuj krótką notatkę w formie doniesienia prasowego o przebiegu działań w roku 1648.

Twoja odpowiedź

Film + Sprawdź się

Polecenie 1

Zapoznaj się z filmami, a następnie wykonaj kolejne polecenia.

Film dostępny pod adresem <https://zpe.gov.pl/a/DWfqwR9ZP>

Film opowiada o przyczynach wybuchu powstania Chmielnickiego.

Polecenie 2

Przedstaw przyczyny wybuchu powstania Chmielnickiego.

Tvoja odpowiedź

Polecenie 3

Opisz różnicę w rozumieniu, czym było powstanie Chmielnickiego dla strony polskiej, a czym dla strony kozackiej. Jak sądzisz, czy któraś ze stron miała więcej racji? Uzasadnij swoje zdanie.

Tvoja odpowiedź

Film dostępny pod adresem <https://zpe.gov.pl/a/DWfqwR9ZP>

Film opowiadający o przebiegu powstania Chmielnickiego.

Polecenie 4

Opisz, co zaszło pod Zborowem w roku 1649 i jakie były skutki tego wydarzenia.

Twoja odpowiedź

Polecenie 5

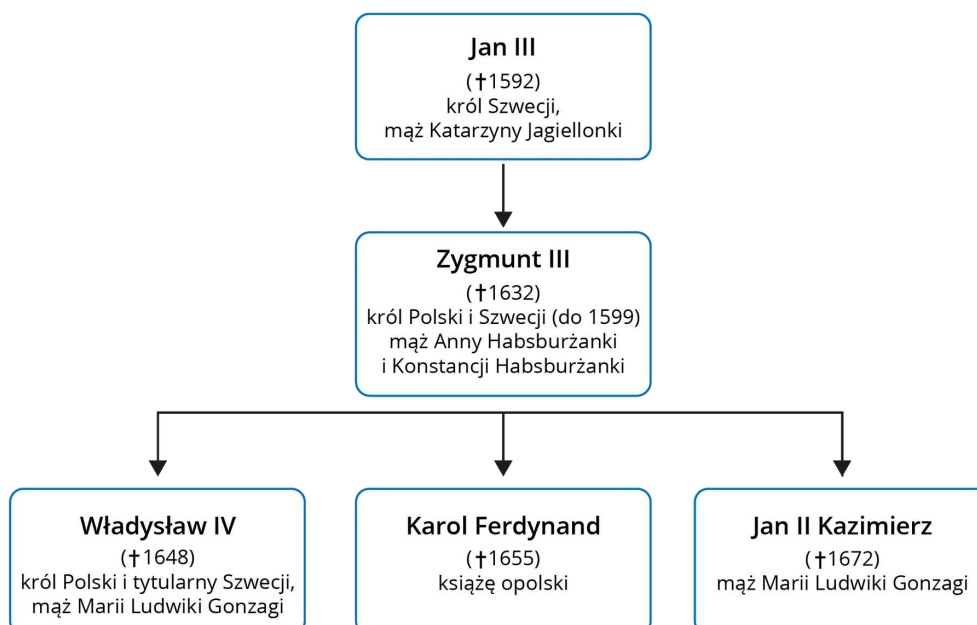
Wyjaśnij, dlaczego próba stworzenia niezależnego państwa kozackiego skończyła się fiaskiem.

Twoja odpowiedź

Ćwiczenie 1

Zapoznaj się z tablicą genealogiczną, a następnie posiłkując się własną wiedzą, uzupełnij tabelę.

Przeanalizuj źródło historyczne, a następnie wykonaj polecenia.

“ Fragmenty ugody z Kozakami

Komisja między Stanami Korony Polskiej i Wielkiego Księstwa Litewskiego [...] w obozie pod Hadziaczem 16 września [...]. Na którym miejscu Wielmożny Hetman Zaporoski z wojskiem swym [...] deklarował się [...]. [...]

1. Religia grecka starożytna [prawosławna] [...] aby przy swoich prerogatywach i wolnym używaniu nabożeństwa zostawała, [...] tak w Koronie Polskiej jako i w Wielkim Księstwie Litewskim [...] nie tylko w cerkwiach, ale publicznie [...]. [...]

W województwie kijowskim dygnitarstwa senatorskie mają być dawane, tylko szlachcie obrządku greckiego [...].

Akademię w Kijowie pozwala Jego Królewska Mość i Stany Koronne erygować, która takimi prerogatywami i wolnościami ma się cieszyć [...], jako Akademia Krakowska, tą jednak kondycją, aby w tej Akademii żadnych sekt: ariańskiej, kalwińskiej, luterskiej profesorów, mistrzów i studentów nie było. [...] Gimnazja, kollegia, szkoły i drukarnie, ile ich potrzebować będą bez trudności stanowić będzie wolno [...].

2. [...] Jego Królewska Mość [...] to, cokolwiek pan Bóg na oboje strony dopuścił, [...] wieczną amnestią, [...] pokrywa [...] i żadnej zemsty [...] nie będzie pretendował [...]. [...]

3. Wojska Zaporoskiego liczba trzydzieści tysięcy być ma [...].

Nadto żaden dzierżawca dóbr Jego Królewskiej Mości i starosta, ani pan dziedziczny [...], ani ich [...] urzędnicy [...] żadnych podatków z [...] kozackich wsi, miasteczek i domów wyciągać żadnych pretekstem nie będą, ale jako ludzie rycerscy, wolni od wszystkich największych i najmniejszych ciężarów, także od ceł, myt, po wszystkiej Koronie i Wielkim Księstwie Litewskim być mają. Także i od sądów wszelakich starostów, dzierżawców, panów i ich namiestników mają pozostawać

wolni, ale tylko pod samego hetmana wojsk ruskich zostawać jurysdykcją. [...]

Z osobna zaś, dla dalszego do usług Jego Królewskiej Mości przychęcenia, którychkolwiek Hetman Wojsk Ruskich prezentować Jego Królewskiej Mości będzie, godnych klejnotu szlacheckiego, tych [...] spotka nobilitacja z nadaniem wszelakich wolności szlacheckich [...]. Wojsk żadnych polskich, litewskich, albo cudzoziemskich nikt prowadzić nie ma w województwo kijowskie, bractawskie, czernihowskie. [...]

4. Hetman Wojsk Ruskich do końca życia swego [...] pozostanie Hetmanem Wojsk Ruskich i pierwszym w województwach kijowskim, bractawskim i czernihowskim senatorem, a po jego śmierci [...] ma być wolne obieranie hetmana [...]. [...]

/ - / Jan Wyhowski, hetman wojsk Zaporoskich ręką własną imieniem wszystkiego wojska

Źródło: *Fragmenty ugody z Kozakami*, [w:] *Historia. Teksty źródłowe*, red. S. Sierpowski, Warszawa 1998, s. 108–109.

Wskaż rok powstania tekstu i uzasadnij swój wybór.

☐ 1649

☐ 1657

☐ 1654

☐ 1658

Uzasadnienie

Zaznacz typ źródła historycznego, jaki reprezentuje zacytowany wyżej tekst, a następnie uzasadnij swój wybór.

Typ źródła	Zaznaczenie
Źródło epistolarne	☐
Źródło hagiograficzne	☐
Źródło biograficzne	☐
Źródło dokumentacyjne (aktowe)	☐
Źródło kartograficzne	☐

Uzasadnienie

Wyjaśnij, co oznacza umieszczone w tekście sformułowanie o tym, że Kozaków „godnych klejnotu szlacheckiego, tych [...] spotka nobilitacja”.

Ćwiczenie 3

Na podstawie tekstu źródłowego z ćwiczenia 2 wymień postanowienia ugody dotyczące szkolnictwa, wojskowości, religii, podatków i sądownictwa.

Dla nauczyciela

Autor: Martyna Wojtowicz

Przedmiot: Historia

Temat: Powstanie Chmielnickiego

Grupa docelowa:

Szkoła ponadpodstawowa, liceum ogólnokształcące, technikum

Podstawa programowa:

Zakres podstawowy

Treści nauczania – wymagania szczegółowe

Zakres podstawowy

XXII. Polityka wewnętrzna i zagraniczna Rzeczypospolitej Obojga Narodów w XVII w. Uczeń:

1) omawia konflikty wewnętrzne i zewnętrzne Rzeczypospolitej Obojga Narodów w okresie panowania Wazów;

Kształtowane kompetencje kluczowe:

- kompetencje w zakresie rozumienia i tworzenia informacji;
- kompetencje cyfrowe;
- kompetencje osobiste, społeczne i w zakresie umiejętności uczenia się;
- kompetencje obywatelskie.

Cele operacyjne:

Uczeń:

- charakteryzuje przyczyny wybuchu powstania Chmielnickiego;
- wymienia etapy powstania oraz najważniejsze bitwy;
- omawia politykę Bohdana Chmielnickiego i ugody, które Kozacy zawierali z Rzeczpospolitą oraz Rosją.

Strategie nauczania:

- konstruktywizm;
- konektywizm.

Metody i techniki nauczania:

- rozmowa nauczająca z wykorzystaniem ćwiczeń interaktywnych;
- analiza materiału źródłowego (porównawcza);

- dyskusja.

Formy pracy:

- praca indywidualna;
- praca w parach;
- praca całego zespołu klasowego.

Środki dydaktyczne:

- komputery z głośnikami, słuchawkami i dostępem do internetu;
- zasoby multimedialne zawarte w e-materiale;
- tablica interaktywna/tablica, pisak/kreda;
- telefony z dostępem do internetu.

Przebieg lekcji

Przed lekcją:

Przygotowanie do zajęć. Nauczyciel loguje się na platformie i udostępnia uczniom e-materiał „Powstanie Chmielnickiego”. Prosi uczestników zajęć o zapoznanie się z filmem dotyczącym przyczyn wybuchu powstania Chmielnickiego z sekcji „Film + Sprawdź się”. Uczniowie powinni także przypomnieć sobie informacje o problemie kozackim i wojsku zaporoskim.

Faza wstępna:

1. Nauczyciel wyświetla temat lekcji, określa cel zajęć i informuje uczniów o ich planowanym przebiegu. Uczniowie w postaci pytań formułują kryteria sukcesu do lekcji.
2. Nauczyciel zadaje uczniom pytanie o umiejscowienie tematu lekcji w czasie. Pyta: W jakim okresie się znajdujemy? Co ważnego działo się wcześniej? Prosi wybraną osobę o przybliżenie zagadnienia problemu kozackiego. W razie potrzeby uzupełnia jej wypowiedź.

Faza realizacyjna:

1. Prowadzący poleca ochotnikowi albo wskazanemu uczniowi, aby przedstawił przyczyny wybuchu powstania Chmielnickiego (na podstawie filmu, który uczniowie obejrzel przed lekcją).
2. **Praca w grupach z treścią e-materiału.** Każda z nich opracowuje fragment materiału z sekcji „Przeczytaj”:
 - Grupa 1 i 4 - Wybuch powstania;
 - Grupa 2 i 5 - W stronę ugody;
 - Grupa 3 i 6 - Moskwa włącza się do konfliktu.

Po zakończeniu pracy przedstawiciele zespołów prezentują przydzielone zagadnienie. Pozostali uczniowie sporządzają notatki, mogą zadawać pytania i weryfikować przedstawione informacje. 3. Praca z multimediami („Mapa interaktywna”). Nauczyciel poleca wybranemu uczniowi, aby przeczytał polecenie 2: „Wymień przynajmniej trzy nazwy miast na terenie Wielkiego Księstwa Litewskiego, które znalazły się na obszarach objętych powstaniem Chmielnickiego”. Uczniowie pracują indywidualnie, zapoznają się z mapą, a wskazana osoba przedstawia odpowiedź. Następnie porządkują wymienione bitwy w porządku chronologicznym (polecenie 3). 4. Nauczyciel, nawiązując do obejrzanego przez uczniów filmu, zadaje im pytanie (polecenie 3 z sekcji „Film + Sprawdź się”): Czym było powstanie Chmielnickiego dla strony polskiej, a czym dla strony kozackiej? Jak sądzicie, czy któraś ze stron miała więcej racji? Uczniowie zgłaszają swoje propozycje wraz z uzasadnieniem, mogą ze sobą dyskutować. Nauczyciel nadzoruje przebieg dyskusji. 5. Uczniowie wykonują w parach ćwiczenie 1 z sekcji „Film + Sprawdź się”.

Faza podsumowująca:

1. Nauczyciel ponownie odczytuje temat lekcji „Powstanie Chmielnickiego” i inicjuje krótką rozmowę na temat kryteriów sukcesu. Czego uczniowie się nauczyli? Na koniec poleca chętnemu uczniowi podsumowanie i – jeśli to potrzebne – uzupełnia informacje.

Praca domowa:

1. Wykonaj ćwiczenia 2 i 3 z sekcji „Film + Sprawdź się”.
2. (Dla uczniów chętnych) Wykonaj polecenie 4 dołączone do mapy interaktywnej: „Wciel się w rolę neutralnego dziennikarza relacjonującego wydarzenie powstania Chmielnickiego i korzystając z informacji z mapy i tekstów źródłowych, sformułuj krótką notatkę w formie doniesienia prasowego o przebiegu działań w roku 1648”.

Materiały pomocnicze:

W. Serczyk, *Historia Ukrainy*, Wrocław 2001.

W. Serczyk, *Na płonącej Ukrainie. Dzieje Kozaczyzny 1648–1651*, Warszawa 1998.

T. Bohun, D. Milewski, *Wojny polsko-kozackie*, Warszawa 2009.

Wskazówki metodyczne:

Uczniowie mogą zapoznać się z mapą interaktywną i filmami przed lekcją, aby przygotować prezentacje opisujące przyczyny i przebieg powstania. Mogą podzielić się na grupy: jedna skupia się na przyczynach, druga – na przebiegu i skutkach powstania.